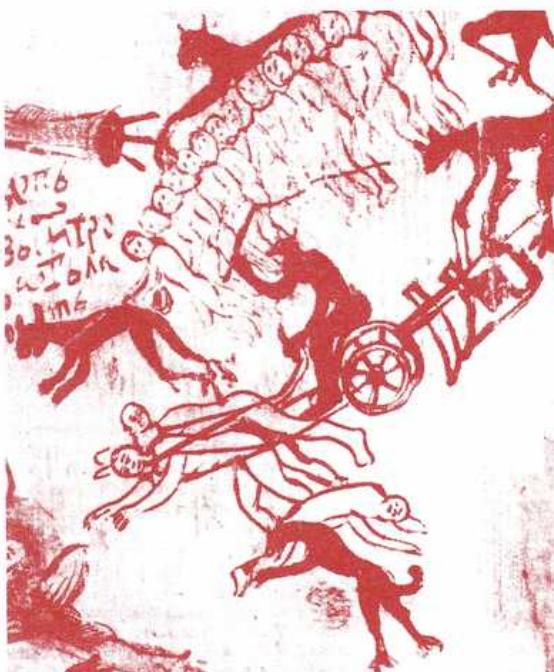

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

- Z OBSAHU: S L A V K O V S K Ý, Peter: Kolektivizácia poľnohospodárstva na Slovensku ako predmet etnologického a muzeologického výskumu v 50. rokoch 20. storočia (historicko-kultúrne kontexty)
- R A T I C A, Dušan: Význam kategórie diverzity pri etnologickom výskume mestského prostredia
- J Á G E R O V Á, Margita: Hranica v kontexte priestoru cintorína
- H A B I N C, Mateja: Tradičnosť a folklorizácia sviatkov v socializme – dva príklady zo Slovinska

Prvá strana: Čert za plazovým radlom bez odvalice. Detail prenosného obrazu. Nová Sednica, 1754.
Ilustrácia z publikácie P. Slavkovského: Svet na odchode (2009, s. 29)

Preklady: Svatava Šimková, autori textov

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a journal published five times a year by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia. Four issues are published in the Slovak language, the fifth issue in the English language.

Slovak Ethnology is devoted to research in the fields of ethnology, cultural/social anthropology and related disciplines. The journal publishes analytic, theoretical or synthetic articles contributing to current debates in the social sciences. The papers focus mainly on Slovakia and Central Europe and are oriented towards social analysis based on field research. The main themes of the journal include social and cultural aspects of economic and political transformations; modernisation in both rural and urban areas; ethnicity and minority issues; the role of cultural heritage in the European context; ethnic, cultural and historical development in Central Europe; history of the disciplines. Contributions on other topics are also welcomed. The journal also publishes research reports, book reviews, interviews, critical comments, and other news items.

The journal is committed to a comprehensive view of ethnology and anthropology and provides a forum for active scholarly critique. To this end, all major articles undergo reviewing by commentators selected internationally. The journal also provides a space for discussion of important issues in the social sciences as well as critical response to the published articles.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P.O. Box 57, Nám. slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet

URL <http://www.uet.sav.sk/slovenskynarodopis.htm>
<http://www.ceeol.com/>

HLAVNÁ REDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Hana Hlôšková
Tatiana Podolinská

Michaela Ferencová
Tatiana Bužeková

REDAKČNÁ RADA

Marta Botíková, Dušan Deák, Lubica Droppová, Bernard Garaj, Martin Kanovský, Eva Krekovičová, Jan Krist (ČR), Peter Salner, Zdeněk Uherek, (ČR), Miroslav Válka, (ČR), Iveta Zuskinová

Errata: editorom SN 3/2009/ bol Juraj Podoba

*Slovenský národopis je evidovaný v medzinárodných bibliografických databázach:
MLA, CEEOL, Ulrich's, Willings, CEJSH a ERIH (impaktovaná databáza ESF)*

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlíšené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vyniechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com
www.cejsh.icm.edu.pl
www.ceeol.de
www.mla.org
www.ulrichsweb.com
www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

ŠTÚDIE

- Slavkovský, Peter: Kolektivizácia poľnohospodárstva na Slovensku ako predmet etnologického a muzeologického výskumu v 50. rokoch 20. storočia (historicko-kultúrne kontexty).....

319

- Ratička, Dušan: Význam kategórie diverzity pri etnologickom výskume mestského prostredia.....

444

- Jágerová, Margita: Hranica v kontexte priestoru cintorína.....

454

- Habinc, Mateja: Tradičnosť a folklorizácia sviatkov v socializme – dva príklady zo Slovinska.....

466

MATERIÁLY

- Viga, Gyula: Premenlivé a nemenné. Prevádzanie krajiny v Medzibodroží a jeho vplyv na tradičnú ľudovú kultúru.....

481

ROZHĽADY – SPRÁVY – GLOSY

- Sto rokov života, osiemdesiat rokov štrukturálnej antropológie... Claude Lévi-Strauss (*28. 11. 1908 – †30. 10. 2009) (Martin Kanovsky).....

493

- Podujatie pri príležitosti 75. narodenín PhDr. Ondreja Krupu, CSc. (Hana Hlôšková).....

495

- Medzinárodná vedecká konferencia "Antonín Václavík (1891 – 1959) a evropská etnologie. Kontexty doby a díla" (Hana Hlôšková).....

497

- Między kulturą ludową a masową. Historia, teraźniejszość i perspektywy badań (Eva Krekovičová).....

499

- Bilancia spolupráce s Etnografiskim institutom SANU v Belehrade (Peter Slavkovský).....

501

- Ludová kultúra Ukrajiny – tradície a súčasnosť (Iveta Zusková).....

502

- XIII. ročník seminára Etnológ a múzeum – Ľudový textil a spôsoby jeho výzdoby (Eva Ševčíková).....

504

- Výstava "Tá pravá šálka kávy" (Rastislava Stoličná).....

506

- Cena Podpredsedu vlády a ministra školstva SR vedecko-výskumnému tímu Centra excelentnosti SAV Procesy.....

507

RECENZIE – ANOTÁCIE

- J. Langer – K. Kuča: Dřevěné kostely a zvoničky v Evropě (Soňa Švecová).....

509

- J. Hamar: Ludové bábkové divadlo a bábkar Anton Anderle (Vladimír Predmorský).....

510

- K. R. Mai: "Der Vatikan." Geschichte einer Weltmacht im Zwielicht /Vatikán. Zahmené dejiny svetovej mocnosti/ (Ľubica Herzánová – Voľanská).....

514

- K. Žeňuchová: Samuel Cambel na pomedzí vedných disciplín. Zberateľské dielo Samuela Cambela v kontexte výskumu ľudovej prózy na Slovensku (Jana Pácalová).....

516

- H. Urbancová (ed.): Piesňová tradícia etnických menšíň v období Vianoc (Miroslava Sandtnerová).....

518

- A. Schriefer: Deutsche, Slowaken und Magyaren im Spiegel deutschsprachiger historischer Zeitungen und Zeitschriften in der Slowakei (Izabela Dantetrová).....

519

- J. Bauer: Úvahy o holokaustu (Peter Salner).....

520

- Z. Bargerová – B. Divinský: Integrácia migrantov v Slovenskej republike. Výzvy a odporúčania pre tvorcov politík (Helena Tužinská).....

521

- V. Géciová-Komorovská: Ludový kult svätých patrónov na západnom Slovensku (Peter Lajčák).....

522

- I. Zuskinová: Ludová modrotlač na Liptove (Jana Rajniaková).....

523

CONTENTS

STUDIES

- S l a v k o v s k ý , Peter: Collectivization of agriculture in Slovakia as a subject of ethnological and museological research in the 1950's. (Historical-cultural context.) 319
- R a t i c a , Dušan: The significance of the concept of diversity in the ethnological research of urban environment 444
- J á g e r o v á , Margita: Boundary through the context of cemetery space 454
- H a b i n c , Mateja: Traditionality and folklorisation of holidays in socialism – two cases from Slovenia 466
- their decoration (Eva Š e v-č í k o v á) 504
- Exhibition „That real cup of coffee“ (Rastislava S t o l i č n á) 506
- The prize of the vice-president and minister of education for the Slovak Republic to the scientific research team at the Center for Excellence of the Slovak Academy of Sciences 507

BOOKREVIEWS - ANNOTATIONS

MATERIALS

- V i g a , Gyula: The variable and the invariable: the transformation of landscape in Medzibodrožie and its effect on traditional folk culture 481

NEWS - HORIZONS - GLOSSARY

- One hundred years of life, eighty years of cultural anthropology... Claude Lévi-Strauss (28.11.1908-30.10.2009) (Martin K a n o v s k ý) 493
- Gathering on the occasion of PhDr. Ondrej Krupa's 75th birthday (Hana H l ó š-k o v á) 495
- International scientific conference: „Anton Václavík (1891–1959) and European ethnology in the context of time and work“ (Hana H l ó š k o v á) 497
- Between folk culture and mass culture: history, the present, and research perspectives (Eva K r e k o v i č o v á) 499
- An account of cooperation with the Ethnographic Institute SANU in Belgrade (Peter S l a v k o v s k ý) 501
- Ukrainian folk culture: traditional and recent (Iveta Z u s k i n o v á) 502
- The eighth annual Ethnologist and museum seminar: folk textiles and the manner of

**KOLEKTIVIZÁCIA POĽNOHOSPODÁRSTVA
NA SLOVENSKU AKO PREDMET ETNOLOGICKÉHO
A MUZEOLÓGICKÉHO VÝSKUMU
V 50. ROKOCH 20. STOROČIA
(historicko-kultúrne kontexty)**

PETER SLAVKOVSKÝ

*PhDr. Peter Slavkovský, DrSc., Ústav etnológie SAV, Klemensova 19,
813 64 Bratislava*

This study presents an ethnological reflection on the process of collectivization of agriculture in Slovakia. The collectivization process represented a significant discontinuity in the way of life of the rural population that could not have been overlooked by the social sciences.

Kľúčové slová: dejiny vedy, poľnohospodárstvo
Key words: History of science, agriculture

Úvod

Postihnutý priebeh socialistickej kolektivizácie poľnohospodárstva na Slovensku má veľký poznávací význam pre štúdium celého komplexu javov spôsobu života a kultúry slovenského vidieka v období od roku 1948 do roku 1989. "Výstavbu socializmu na dedine a formovanie triedy družstevných rolníkov možno rozdeliť na dve základné etapy. Prvá z nich prebiehala v rokoch 1949 až 1959 a možno ju pokladať za etapu sformovania družstevných rolníkov, v ktorej družstevné rolníctvo nadobudlo rozhodujúce črty triedy v tom zmysle, ako ich charakterizovali klasikovia marxizmu leninizmu. Druhú etapu, obdobie po roku 1960, charakterizujú procesy ďalšieho formovania a upevňovania socialistického charakteru triedy družstevných rolníkov, teda už hlboké kvalitatívne zmeny vo vnútri triedy, najmä subjektívne črty, ktoré charakterizujú triedne vedomie, a preto táto etapa má dlhodobejší charakter" (BAUCH 1984: 19). Taktô videli priebeh kolektivizácie poľnohospodárstva na Slovensku niektorí sociológovia v 80. rokoch 20. storočia.

Etnológovia boli v tom istom čase vo svojich vyjadreniach trochu opatrnejší. Kolektivizáciu poľnohospodárstva chápali ako kvalitatívny spoločensko-politický akt, ktorý nepriniesol len zmeny v obsahu rolníkovej práce, ale začal formovať i nový spoločensko-

profesionálny systém, novú hierarchiu hodnôt i nové vzory spoločenského správania. Popri zmenách v materiálnej kultúre nastali vplyvom kolektivizácie a industrializácie Slovenska aj zmeny v duchovnej a sociálnej kultúre. Bolo to zložité obdobie, v ktorom sa búrali staré princípy bez toho, aby existovali nové. Tie sa vytvárali postupne, často v tvrdom konflikte hodnôt. Preto v tomto prechodnom období, v období prestavby celého systému hodnotových orientácií a postojov, možno popri pozitívnych javoch zaregistrovať i javy protirečivé alebo negatívne (PRANDA 1978, 1979, 1983, 1984, SLAVKOVSÝ 1985, 1986).

V každom prípade bola prvá polovica 20. storočia završením kontinuitného vývinu tradičnej agrárnej kultúry i jej zodpovedajúceho sociálneho ekvivalentu – rolnickej rodine a spoločenstvu obce. Spoločenské a politické zmeny po roku 1948 znamenali významnú diskontinuitu vo vývine poľnohospodárstva i v spôsobe života vidieckeho obyvateľstva. Ak chápeme princíp poľnohospodárskeho družstevníctva v intenciách názorov priekopníka tejto myšlienky na Slovensku S. Jurkoviča z polovice 19. storočia, t.j. ako spôsob zvyšovania efektívnosti poľnohospodárskej výroby a zlepšovania životných podmienok vidieckeho obyvateľstva, tak obdobie rokov 1948 – 1960 bolo popretím tejto myšlienky.

Kolektivizácia poľnohospodárstva, tak ako ju presadzovali vtedajšie politické elity, sa ponímalala ako problém politický a ekonomický, nerešpekovali sa otázky sociálne, kultúrne, psychologické, ktoré mohli navyše ovplyvniť myslenie a konanie dedinského človeka. Preto sa družstevné poľnohospodárstvo chápalo ako prejav agresivity, ktorá rozbíjala tradičné modely spôsobu života (SLAVKOVSÝ 1985). Naplno sa vtedy prejavil fenomén “zbezvýznamňovania” postojov i konania človeka, charakteristický práve pre obdobie radikálnych spoločenských zlomov.

Na tejto diskontinuite vývinu slovenského vidieka sa ukázalo, že generácie jeho obyvateľov späť s poľnohospodárskou pravovýrobou neboli pripravené na radikálnu zmenu, ktorú im politici nastražili. Znamenala “rozkolisanie” ich hodnotového systému a bola spojená s procesom “zbezvýznamňovania” celých spoločenských a generačných vrstiev, ktorým zobraza zmysel a význam ich predtým prežitých životov. Takto sa znehodnocovali aj spoločenské ciele, ku ktorým smerovali ich individuálne životné snaženia. Ekonomické reformy ich často pripravili o celoživotné úspory a majetok. Priniesli preto veľa ľudských sklamání a tragédií, ktorých dôsledkom bola rezignácia, často prechádzajúca až do apatie. Jednotlivec i celé sociálne skupiny sa ocitli v novom sociálnom priestore, kde sa predchádzajúce, generáciami overené hodnoty ukázali ako prekonané, irelevantné, skrátka “bezvýznamné” (ALIEVOVÁ 1994).

Historik L. Lipták túto etapu vývinu slovenskej spoločnosti charakterizoval ako klasickú ukážku sovietskeho politického modelu, v ktorom reálne existujúca dynamika moderných zmien bola deformovaná do predstavy o možnosti ľubovoľnej akcelerácie. Tým sa poprela jedna z elementárnych skúseností ľudských dejín, že politické zmeny sa dajú uskutočniť za dni, ekonomické za roky, ale sociálne iba za desaťročia v rozmeroch niekoľkých generácií (LIPTÁK 1999: 276). Spoločenským dôsledkom zavedenia tohto modelu boli na jednej strane slabé ekonomické výsledky rolnických družstiev, a na druhej strane – čo bolo z hľadiska celkovej stratégie poľnohospodárskej politiky ešte horšie – stratilo v tom čase slovenské poľnohospodárstvo skoro celú prirodzenú generáciu poľnohospodárov. Spoločenská i finančná neatraktívnosť práce v poľnohospodárstve viedla k snahe uplatniť sa v mimoroľníckych zamestnaniach. Narušilo sa aj dovtedajšie spolužitie dedinského spoločenstva, ktoré sa často rozdelilo na družstevníkov a gazdov, čo prinášalo problémy v susedských i rodinných vzťahoch. Nepochopenie družstevnej myšlienky a ideologizácie hospodárskych otázok vidieka priniesli vtedy svoje dôsledky aj pri formovaní životných stratégii jednotlivých generácií (SLAVKOVSÝ 2005).

Etnologická a muzeologická reflexia prvého obdobia kolektivizácie

Taká významná diskontinuita v spôsobe života slovenského vidieka nemohla zostať nepovšimnutá súvekými spoločenskými vedami, etnológiu a muzeológiu nevynímajúc. Problém tohto obdobia vývinu oboch vedných disciplín bol v tom, že ich záujem nevyplýval len z imanentnej podstaty spoločenských vied – v hľadaní nových poznatkov o spoločnosti v ich všetkých kauzálnych súvislostiach, ale bol aj ideologicky motivovaný vtedajšími politickými elitami. Platí to predovšetkým pre prvú etapu kolektivizácie, ktorá je predmetom záujmu tohto príspevku.

Zostrený vnútropolitickej zápas na Slovensku sa po voľbách v roku 1946 odrazil nielen na ideologickom, ale aj vedecko-kultúrnom poli. Išlo v ňom nielen o spôsob realizácie konkrétnych úloh v oblasti kultúry a vedy, ale predovšetkým o získanie príslušníkov inteligencie ako spoločenskej vrstvy, ktorá rozhodujúcou mierou realizuje zámery kultúrnej politiky štátu (KAMENEC 1988: 197).

Významnou kultúrno-spoločenskou aj politickou udalosťou bol II. zjazd slovenských umenieckých a vedeckých pracovníkov (26. – 28. októbra 1946, Bratislava), ktorý spresnil intencie “kultúrnej revolúcie v etape zostrujúceho sa vnútropolitickej zápasu”. Dôležité miesto pri prebojovávaní zámerov tejto kultúrnej politiky mal L. Novomeský, vtedajší povereník školstva a osvety, predovšetkým však iniciátor činnosti Umeleckej a vedeckej rady, ktorá bola platformou ľavicovo orientovaných intelektuálov – J. Šefránska, M. Chorváta, O. Pavlíka, A. Matušku, M. Bakoša, I. Hrušovského a ďalších. Ich požiadavky, vyplývajúce zo záverov VIII. zjazdu KSČ, smerovali k posilneniu štátneho vplyvu v oblasti vedy, umenia, osvety i masovokomunikačných prostriedkov. Konferencie, ktoré v roku 1947 organizovala Umelecká a vedecká rada, ukázali pre nich naliehavú potrebu zvýšenia úrovne znalosti marxizmu-leninizmu najmä medzi príslušníkmi inteligencie (KAMENEC 1988: 200-205).

Vedecký život sa v tom čase rozvíjal vo veľmi skromných pomeroch na vysokých školách, v odboroch Matice slovenskej a v ústavoch SAVU. Slovensko malo 360 vedeckých pracovníkov. Nie všetci z nich však pracovali v základnom výskume. Vedecké inštitúcie s nedostatom odborníkov a materiálnymi problémami boli orientované predovšetkým na vlastivedné disciplíny. Z pohľadu súvekých komunistických politických elít však bolo potrebné plniť najmä úlohy ekonomickejho rozvoja Slovenska. Dôraz vo vedeckom živote sa preto kládol na dobudovanie prírodovedeckých a technických vedeckých ústavov (KAMENEC 1988: 200-205).

Problém spoločenských vied bol zložitejší. Ako ukazujú výsledky historických výskumov tejto doby, stále v nich dominovali nemarxisticky orientovaní vedci. Tu prebiehal otvorený zápas o ideologickej orientácii slovenskej vedy ako celku. Učenie marxizmu-leninizmu sem prenikalo len v obmedzenej miere. Jeho nositeľmi boli príslušníci Vedeckej syntézy (I. Hrušovský, J. Dubnický), ale aj významní jednotlivci – M. Topoľský, A. Siracký, A. Matuška, R. Mrlian a ďalší. Priebeh februárových udalostí však ukázal, že prevažná časť slovenskej inteligencie podporila komunistické riešenie vládnej krízy. Vo vedeckých ústavoch i na vysokých školách spontánne vznikali akčné výbory. Už 1. marca 1948 zasadal Ústredný akčný výbor slovenských kultúrnych pracovníkov (na jeho čele stáli M. Bakoš, M. Huba a R. Mrlian), aby sformuloval aktuálne úlohy kultúrnej prestavby Slovenska (KAMENEC 1988: 200-205).

Napriek tomu, že od roku 1946 existovala odborne fundovaná vízia V. Pražáka pre slovenský národopis v druhej polovici 20. storočia (PRAŽÁK 1947), otázkami kultúrnej prestavby vidieka, t.j. etnologického štúdia dediny v období jej prechodu k socializmu sa na akademickej pôde začali pod tlakom dobových udalostí zaobierať už v roku 1951. Ako sa

vtedy skonšťatovalo, nebolo možné novú sociálno-ekonomickú situáciu slovenského vidieka študovať tradičnými gnozeologickými postupmi etnológie. Prvým príspevkom k riešeniu tejto problematiky bola štúdia J. Mjartana, ktorá vychádzala zo záverov sovietskych kolegov na konferencii v Moskve v roku 1951 venovanej kolchoznému roľníctvu (MELICHERCÍK 1950, 1952, MJARTAN 1951, 1952, PODOLÁK 1952, 1956, KRIŠTEK 1989).

Kritériá a zásady sa obyčajne ľahšie postulujú ako napĺňajú. Tak tomu bolo v 50. rokoch aj so štúdiom marxistickej metodológie a jej aplikáciou v súvekom vedeckom myšlení i v prípade výskumu družstevnej dediny. Situáciu v etnológii veľmi plasticky opisuje J. Mjartan: "Reorganizácia a rozšírenie personálneho stavu Národopisného ústavu SAVU nastalo v roku 1949, keď Predsedníctvo SAVU vymenovalo za jeho predsedu A. Melicherčíka a za administratívneho riaditeľa J. Mjartana. Zakrátko prijal ústav ďalšie odborné sily – A. Polonca, S. Kovačevičovú, B. Barabášovú a tri praktikantky, poslucháčky národopisu E. Čajankovú, V. Brychtovú a J. Pátkovú. V roku 1950 bola v Košiciach otvorená Pobočka Národopisného ústavu SAVU, ktorej externým vedúcim sa stal M. Markuš, odchovanec maďarskej národopisnej školy a interným pracovníkom K. Andel. Tento kolektív reprezentoval nielen všetky vekové kategórie slovenských národopisných pracovníkov, ale zároveň aj rozličné národopisné školy, od pozitivistickej prof. Chotka, cez kultúrno-historickú prof. Schiera a funkčno-štrukturálnu prof. Bogatyreva až po najnovšiu historickú školu, ktorá vychádzala z historického materializmu a opierala sa o marxisticko-leninskú metodológiu, presadzovanú A. Melicherčíkom" (MJARTAN 2006: 219-222).

"Prvou úlohou bolo kolektív ideologickej vyškoliť a stmeliť na báze historického a dialektického materializmu a dať mu jasné a jednoznačné metodologické smernice pre výskum ľudovej kultúry na Slovensku. Ako generálnu líniu si ústav stanobil sústavný boj proti zvyškom buržoáznej ideológie vo vedeckej práci a vybudovanie slovenskej etnografie na základoch marxisticko-leninskej ideológie. Tento zámer sa uskutočňoval od roku 1949 sústavným školením, ktoré pozostávalo z troch úsekov: 1. rozbor a kritika buržoáznych národopisných škôl; 2. štúdium marxisticko-leninskej literatúry a 3. rozbor sovietskej národopisnej školy a štúdium sovietskej národopisnej literatúry" (MJARTAN 2006: 219-222).

Ako uvádza vo svojom bilančnom príspevku "Desať rokov slovenského národopisu (1945-1955)" J. Podolák, "metodologický stav našej etnografie a folkloristiky bol pred oslobodením kritický. Do Československa sa dostávali škodlivé vplyvy cudzích buržoáznych škôl a metodológií. Tak napr. v oblasti umenia silne pôsobila Hoffmann-Krayerova teória, podľa ktorej ľud netvorí, iba reprodukuje. Rovnako škodlivá bola Hans Naumanova teória "poklesu kultúrnych hodnôt", podľa ktorej každý životaschopnejší kultúrny prejav nášho ľudu je poklesnutá kultúrna hodnota vyšších vrstiev. Vplyv týchto názorov sa prejavil najmä u niektorých teoretikov ľudového umenia (V. Mencl, J. Vydra). Veľa škôd spôsobila tzv. škola kultúrnych okruhov, založená na ideách Fr. Ratzela, F. Graebnera a L. Frobenia, ktorá úplne popierala špecifiku národnej kultúry. Pod vplyvom jej kozmopolitických migračných teórií hľadala sa genéza slovanskej ľudovej kultúry až v Mikronézii. Vplyv tejto školy sa prejavil najmä v prácach A. Václavíka. Metodologický chaos spôsobený ideami kozmopolitizmu, migracionizmu a formalizmu završovala pozitivistická metóda francúzskej sociologickej školy, ktorá mala v Československu silné pozície. Svojím objektivizmom spôsobila národopisu značné škody. Hoci zastávala zásadu "nestraníckosti", bola to práve sociológia dediny, ktorá sa spolu s buržoáznou etnografiou predmníchovskej republiky stala politickým nástrojom vládnúcich agrárnych kruhov. Podstatným rysom všetkých uvedených metód bol antihistorizmus alebo historizmus v naumanovskom poňatí" (PODOLÁK 1956: 424-425).

Pre obdobie organizačného a metodologického rozvoja Národopisného ústavu SAVU v rokoch 1950 - 1951 boli charakteristické sústavné diskusie o prejavoch buržoáznej ideológie v slovenskom národopise. Viedli sa na témy: Štrukturalizmus v národopise, Problém migrácií a formalizmu, Idealistický evolucionizmus a národopis, Kultúrno-historická škola, Sovietska etnografická veda a úlohy našej etnografie, Sovietska folkloristická veda a úlohy slovenskej folkloristiky. Okrem týchto tém sa organizovali pravidelné diskusie s informatívnymi referátmi o výsledkoch národopisného bádania v Sovietskom zväze a v štátoch ľudových demokracií. Popri týchto diskusiách o zásadných metodologických otázkach si ústav vytyčil v oblasti bádania dve hlavné témy. Ústrednou tému etnografického oddelenia bolo štúdium problémov veľkorodiny. Folkloristické oddelenie si vytyčilo za svoju hlavnú úlohu výskum odrazu poddanského a kapitalistického útlaku v ľudovej tradícii (PODOLÁK 1956: 430). Problematika socialistických premien v spôsobe života slovenského vidieka vtedy ešte nepatrila k ústredným vedeckým problémom Národopisného ústavu SAV.

Etnológia i muzeológia na Slovensku nakoniec reflektovali spoločensko-politickú situáciu, v ktorej sa vedecké myslenie začiatkom 50. rokov 20. storočia ocitlo. Za prelomové obdobie možno v tom čase považovať II. celoštátnu konferenciu československých etnografov v Prahe, ktorá sa konala v dňoch 6.- 7. apríla 1952 z podnetu vládnej komisie pre vybudovanie ČSAV, národopisnými katedrami pražskej, bratislavskej a brnenskej univerzity a národopisnými pracovníkmi SAVU. Konferencia presadila potrebu dôsledného uplatňovania marxisticko-leninských zásad vo vede (PODOLÁK 1956: 431).

Tak sa súvæká etnológia i muzeológia na Slovensku prihlásila k metodologickému a ideovému základu, vychádzajúcemu z marxisticko-leninskej ideológie a jej zodpovedajúcej metodológií vied. Sformovala sa základná koncepcia prístupu k etnologickému bádaniu, dokumentácie a interpretácie socialistickej prestavby dediny, vrátane úloh, ktoré v tejto oblasti malo plniť múzejníctvo. Pre ďalší etnologický výskum mala byť inšpirujúca odborná literatúra sovietskych kolegov. Pre výskum družstevnej dediny to bola predovšetkým práca N. J. Vorobjeva "Program pre zbieranie materiálu na skúmanie súčasného spôsobu života kolchoznej dediny a dejín jej formovania u národností stredného Povolžia" (VOROBJEV 1951), na ktorú nadviazal J. Mjartan metodologickým príspevkom "Niektoré otázky národopisného výskumu družstevnej dediny" (MJARTAN 1951). Veľmi aktívni v preberaní sovietskych skúseností boli aj českí kolegovia. Publikované práce sovietskych bádateľov v Českom lide sa propagovali aj na Slovensku ako metodologické východiská štúdia družstevnej dediny a procesu kolektivizácie (Český lid 1952, roč. 39: P. I. Kušner: "O ethnografickém studiu kolchozního rolnictva", O. N. Vozdvíženskaja a L. P. Lašuk: "O některých otázkách ethnografického studia kolchozního rolnictva").

Metodologické i metodické postuláty výskumu družstevnej dediny boli nastavené dobovo náročne - "povinnosťou bolo skúmať a študovať ľudovú kultúru v období jej prechodu k socializmu. Neišlo však len o zisťovanie a glosovanie toho, čo sa na dedine deje. Československá etnografia mala vážnejšiu a zodpovednejšiu úlohu ako holú deskripciu a glosovanie – mala pomáhať odkryť a zhodnotiť tie zložky ľudovej kultúry, ktoré pomôžu budovať socializmus, novú socialistickú kultúru a nového socialistického človeka. Musí naznačiť jej historické perspektívy" (MJARTAN 1951: 9-10). "Pri štúdiu každého javu v spôsobe ľudového života a jeho sociálnych a materiálnych základov sa dôsledne pridržiajme metódy historizmu. V tom je základný a principiálny rozdiel medzi pozitivistickou metódou buržoáznej etnografie a metódou pokrokovej etnografie" (PODOLÁK 1955: 274).

Metodika práce a organizácia výskumu boli dôkladne rozdiskutované v časopise Sovietska etnografia (1952, č. 1). Z nej vychádzal i J. Mjartan. Poukázal na výhody

a nevýhody monografického a tematického výskumu tejto problematiky. Odporúčal "kolektívny (brigádnicky) výskum, ktorý má mať spoločný výskumný program, jednotné vedenie a práca členov kolektívu musí byť komplementárna. Realizovať sa má spoločne a v rovnakom čase. Akýmsi metodicky vyšším gnozeologickým prístupom bol návrh na tzv. všeobecné výskumy, ktorých by sa zúčastňovali okrem etnografov i odborníci z iných odborov – geografi, geológovia, botanici a p. Pritom je potrebné mať na zreteli, že predmetom etnografie je výskum etnickej, čiže národnej špecifity. V čase rodiacej sa novej socialistickej spoločnosti je preto podstatou práce etnografa skúmať a objasniť zákonitosti národnej špecifity v období budovania socializmu a stanoviť perspektívy ďalšieho vývinu" (MJARTAN 1951: 13-17).

Theoretické i metodické zásady sformulované J. Mjartanom boli v praxi použité pri prvom výskume spôsobu života a kultúry družstevnej dediny v septembri 1952 v horehronskej obci Závadka nad Hronom. Okrem nej boli v Národopisnom kabinete pre túto úlohu vytipované aj ďalšie lokality: Láb, Veľké Zalužice, Bijacovce a prieskum sa uskutočnil i v niektorých obciach hornej Oravy. Výber lokalít bol urobený tak, aby reprezentovali rôzne geografické, hospodárske, sociálne a kultúrne podmienky existencie slovenského vidieka v 50. rokoch 20. storočia (PODOLÁK 1955: 269-270).

Závadka nad Hronom bola typickou obcou Horehronia, ktorá v čase výskumu už mala pomerne prosperujúce JRD III. typu (to znamená, že družstevníci už vtedy kolektívne hospodárali v rastlinnej i živočíšnej výrobe. Odmeňovaní boli finančne. Individuálne hospodárske aktivity realizovali len na pridelených záhumienkových hospodárstvach). Založené bolo v roku 1950 s prevahou živočíšnej výroby a vysokohorského salašníctva. Pretože v obci bol aj priemyselný podnik a lesná správa, "naskytla sa možnosť sledovať aj problém kovorolníkov, otázku industrializácie, vplyv a význam priemyselného podniku na spôsob života, vznikanie priemyselného robotníctva z rolníckych kádrov, a teda i vznikanie novej kultúry robotníckej triedy". Ukázalo sa, že výskumný kolektív si týmto svoju prácu veľmi sťažil. Ako konštatuje sám J. Mjartan, "nevedeli sme všetky otázky uspokojoivo vyriešiť". Mechanické prenesenie dotazníka N. I. Vorobjeva do slovenských reálií bolo nereálne. "Boli sme si vedomí, že pre naše pomery nebude v každom ohľade vyhovujúci už pre ten podstatný rozdiel, že sovietska etnografia skúma ľudovú kultúru na pokročilejšej kolchoznej dedine, kde je už socializmus zakotvený, kde sa už robia prípravy na prechod ku komunizmu, kým u nás sa má skúmať ľudová kultúra v začiatkoch jej prechodu k socializmu." Problémom sa stal už samotný výber výskumného objektu – či skúmať družstvo, dedinu, resp. širší región (MJARTAN 1953: 254-255).

Výskum v Závadke nad Hronom bol rozdelený do 14 tematických okruhov. Problematiku "Poľnohospodárstvo, družstevné kádre, inventár a družstevné hospodárenie" skúmal J. Podolák. Sám o tri roky neskôr hodnotí tento výskum ako metodicky chybný, lebo v ňom "nevedeli dostatočne rozlišovať medzi výskumom výrobných procesov družstva a medzi výskumom vplyvu týchto najdôležitejších faktorov na zmeny v spôsobe života družstevníkov". Trochu alibisticky však v tejto súvislosti vyznieva jeho konštatovanie, že obdobná chyba sa pri prvých výskumoch vyskytla aj v Sovietskom zväze, kde výskumníci v prvých rokoch "venovali hlavnú pozornosť úrodnosti, prírastkom dobytku, dojivosti, plneniu výrobných plánov a pod., zabúdajúc na vlastné poslanie etnografa". Vyslovuje súčasne presvedčenie, že sa od roku 1955 tejto chyby "ekonomizmu" budú vystríhať a na vedecké vysvetlenie hospodárskych javov budú pozývať ekonomických špecialistov, zatiaľ čo oni sa budú venovať vzájomnej spojitosťi medzi zmenami v hospodárstve a spôsobe života (PODOLÁK 1955: 272-273).

Výskum v tom čase už prebiehal štvrtý rok a zjavne neboli bez komplikácií, lebo J. Podolák v závere konštatuje (vysvetluje), že “súčasný proces vývoja ľudovej kultúry a spôsobu života našich rolníkov je tak mnohotvárny a má tiež zložitých odtienkov, že jeho zákonitosti nemožno objasniť odrazu, ale iba neúnavným dlhorčeným pozorovaním. Práve preto do konečného spracovania materiálu uplynie ešte ďalšia doba. Potom bude vydaný formou monografie” (PODOLÁK 1955: 277).

Toto smerovanie už v roku 1953 anticipoval J. Mjartan, keď v závere svojho príspevku píše: “výskum v Závadke treba prehĺbiť historicky, čiže podať aj genézu a historický vývin javov, ktoré sme zistili v dnešnom časovom priereze alebo podľa tradície do 2-3 generácií do minulosti. Bude teda treba uplatniť princíp dôsledného historizmu. Ďalej bude treba výskumy rozšíriť aj horizontálne, čiže rozšíriť ich aj na ostatné obce Horehronia, podať profil ľudovej kultúry na celej tejto oblasti a zároveň ukázať, ako sa v starých formách objavuje nový obsah, ako vznikajú nové formy a rozvíja sa socialistická kultúra” (MJARTAN 1953: 261). Získaný materiál “bude cenným prínosom pre poznanie vývojových cest ľudovej kultúry v týchto dôležitých oblastiach, a v konečnom dôsledku aj pre určenie národných špecifík slovenskej kultúry v celku. Touto metódou mienime postupovať aj v budúcnosti, pretože odhalíť národné črty, špecifiku národa v oblasti kultúry možno iba cestou trpezlivej analýzy a porovnávania získaného materiálu z niekoľkých dedín v každej oblasti zvlášť a potom podľa etnografických oblastí alebo krajov”. Ako argument bola dobrá aj myšlienka J. V. Stalina, “že obdobie víťazstva socializmu nevytvára ešte podmienky pre odumieranie národných zvláštností a pre splývanie národov, ale naopak, práve toto obdobie vytvára vhodnú situáciu pre obrodenie a rozkvet národov a národných kultúr” (PODOLÁK 1955: 271). Dalo by sa povedať, že pri argumentácii potreby výskumu tradičných prejavov ľudovej kultúry i pri výskume družstevnej dediny sa skúsenosti sovietskych kolegov využili naplno (pozri KUŠNER 1952, VOROBJEV 1952). Na druhej strane niektoré gnozeologické “neúspechy” sovietskej etnografie boli dobrým “vysvetlením” aj pre obdobné ľažnosti výskumu družstevnej dediny na Slovensku (pozri PODOLÁK 1955: 272-273).

V roku 1955 utvorilo Predsedníctvo SAV z Národopisného kabinetu Národopisný ústav SAV. Podľa štatútu nového pracoviska sa mala vedecká práca organizovať v štyroch oddeleniach. Jedným z vedúcich oddelení sa v tom čase stal J. Podolák. Zodpovedný bol za výskum “Ľudovej práce a štúdium poľnohospodárstva”. Ústrednou vedeckovýskumnou úlohou do roku 1960 bolo štúdium súčasných zmien v spôsobe života a kultúre ľudu, konkrétnie kultúra a spôsob života družstevnej dediny a štúdium spôsobu života a kultúry robotníckej triedy. Za prvú z nich bol zodpovedný J. Podolák.

Po absolvovaní prvých kolektívnych výskumov v obci Závadka nad Hronom v roku 1952 sa v roku 1953 do projektu zaradil ďalšia objekt - typická nížinná obec Láb. Táto záhorská dedina s inými geografickými podmienkami, hospodárskymi stykmi zeleninárov s blízkou Viedňou a Bratislavou, ako aj pomerne živými stykmi Lábčanov s americkými krajanmi poskytovala národopisnému štúdiu problematiku odlišnú od podmienok Horehronia. V tom istom roku začali kolektívne výskumy zemplínskej družstevnej dediny Veľké Zálužice. Výskum týchto obcí, rozšírený aj do bližších regiónov, mal trvať do roku 1960. Podľa zodpovedného vedúceho projektu J. Podoláka sa tak “mal vytvoriť podklad pre syntetické spracovanie slovenskej ľudovej kultúry ako celku”. Všetky práce sa vykonávali kolektívou formou, počnúc teoretickou prípravou a školeniami, cez terénné výskumy až po konečné spracovanie a publikovanie pridelených témy (PODOLÁK 1956: 434-437). Vnímavý čitateľ si v príspevku tohto autora iste všimne, že hovorí o výskume družstevnej dediny, ale jeho výsledkom malo byť “syntetické spracovanie slovenskej ľudovej kultúry ako celku”.

Vo výskume Horehronia sa pokračovalo aj v ďalších rokoch. Jeho záber sa rozšíril na všetky horehronské obce (Polomka, Heľpa, Pohorelá, Šumiac a Švermovo), „aby sa docielil kompletnejší obraz a mohli sa sledovať rozmanité procesy stupne vzniku nových foriem kultúry a spôsobu života, ktoré prinášali najmä kolektívne formy poľnohospodárskeho podnikania“. V tých rokoch sa konali aj informačné prieskumy v ďalších lokalitách Slovenska (Láb na Záhorí, Veľké Zalužice v Zemplíne, Lešť a Turie Pole v Novohrade a Bi-jacovce na Spiši) (MJARTAN 2006: 230).

S odstupom rokov možno výsledky celého projektu bilancovať. Ak ostaneme pri predmete tohto príspevku – poľnohospodárstve, tak môžeme konštatovať, že v roku 1969 vyšla národopisná monografia Horehronie, v ktorej kapitolu „Poľnohospodárstvo a pastierstvo“ vypracoval J. Podolák (PODOLÁK 1969). Je to významný príspevok k výskumu tradičnej agrárnej kultúry a organizácie chovu hospodárskych zvierat v tomto regióne Slovenska. Čažko však hovorí o analýze kultúry a spôsobu života tamojších roľníkov v období združstevňovania, resp. o dopade kolektivizácie a industrializácie Slovenska na roľníka a jeho prácu. Čo je však ešte zaujímavejšie, celá táto úloha sa v tom čase akoby s vedeckovýskumných plánov Národopisného ústavu SAV stratila. O jej napĺňaní sa nedozvieme nič ani z bilančných štúdií J. Podoláka „Desať rokov slovenského národopisu (1945 - 1955)” (PODOLÁK 1956), ani E. Horváthovej „Hlavné smery a činnosť Národopisného ústavu SAV od založenia Slovenskej akadémie vied“ (HORVÁTHOVÁ 1973). Samozrejme, jej výsledky sa nemohli objaviť ani v hodnotení 25 ročníkov časopisu Slovenský národopis (FROLEC 1978).

Na rozdiel od akademického pracoviska, slovenské múzejnictvo, vrátane Slovenského národného múzea v Martine reagovalo na naliehavé požiadavky dokumentácie socialistickej prestavby dediny a poľnohospodárstva pomaly. Aspoň tak to konštatovali účastníci I. celoštátnnej konferencie muzeálnych pracovníkov–etnografov v Martine (25.- 27. 5. 1954). Zvolaná bola z podnetu III. celoštátnnej konferencie československých etnografov v Libliciach (21.- 23. 10. 1953) a jej závery presadzovali spoločenskú požiadavku múzejnej dokumentácie ľudovej kultúry v období budovania socializmu. Na konferencii v Martine sa však už len konštatovalo, že popri záchrane zanikajúcich dokladov tradičnej ľudovej kultúry je potrebné, aby sa dokumentovali aj nové procesy a javy, i keď, ako správne poukazuje I. Krištek, metodologické a metodické východiská tejto gnozeologickej požiadavky sa nehľadali (KRIŠTEK 1989: 56-57).

Aktualizoval výskumné úlohy a inštaláčné techniky národopisných oddelení slovenských múzeí v intenciách sovietskych muzeológov sa začiatkom 50. rokov pokúsil J. Mjartan v príspevku „Práca sovietskych etnografických múzeí“ (MJARTAN 1952). Inšpiroval sa v ňom prednáškou L. P. Potapova „Hlavné otázky etnografickej expozície v sovietskych múzeách“, ktorú predniesol na konferencii etnografov v Moskve v roku 1951. Jej záznam bol o rok neskôr publikovaný i na Slovensku (POTAPOV 1952).

Mottom oboch príspevkov bolo „využiť etnografiu ako jednu z dôležitých historických disciplín a dať ju do služieb ľudu pri budovaní komunistickej spoločnosti“. Základnou požiadavkou, ktorú vtedy sovietska etnografická veda vyžadovala aplikovať v muzeológií, bol dôsledný historizmus. Pritom základná periodizácia dejín bola pre autorov jasná: „zachytiť predel dvoch historicky zásadne sa odlišujúcich epoch - predrevolučnej a súčasnej socialistickej epochy“. Pritom sa predmet bádania musí rozšíriť zo spôsobu života a kultúry roľníckych vrstiev i na robotnícku triedu. Ústrednou úlohou múzeí ostala „výchovná práca, ktorá prispieva k formovaniu vedeckého komunistického svetonázoru, k prekonaniu prežitkov kapitalizmu vo vedomí ľudí“. Základným princípom etnografickej expozície preto boli „vedeckosť, boľševická ideovosť, politická zaostrenosť, prístupnosť a zrozumiteľnosť“.

Podstatne gnozeologickej hodnotnejšími sú jeho požiadavky, aby materiálové expozície neboli odtrhnuté od všeobecnej aj kultúrnej histórie a interpretované v sociálnych i hospodárskych kontextoch (POTAPOV 1952: 341-345).

Problematiku premeny vidieka do podoby družstevnej dediny anticipuje J. Mjartan vo svojom príspevku s požiadavkou reflexie tejto materiálne i sociálne novej reality aj v muzeálnych expozíciach na Slovensku. Inšpirujúcou mu vtedy bola štúdia G. S. Maslovovej "Kultúra a život na jednom z kolchozov Podmoskovska" (MASLOVOVA 1952).

V časovom období, ktoré je predmetom záujmu tohto príspevku, sa v Slovenskom národnom múzeu v Martine pripravila len jedna výstava venovaná premenám slovenského vidieka v 50. rokoch minulého storočia - "Slovenská dedina kedysi a dnes", ktorú autorsky pripravili V. Matula, Š. Apáthy, A. Polonec, J. Bodá, I. Hrubec a J. Hyčko. Výstava bola odbornej i laickej verejnosti sprístupnená 18. marca 1960, v predvečer okresnej konferencie KSČ. Reprízovali ju v roku 1964 v Poľnohospodárskom múzeu v Nitre. Reinštaláciu autorsky pripravil J. Hyčko.

Zámer autorov publikovali dvaja zástupcovia autorského kolektívu: "...inštalovať výstavu o vývine ľudskej spoločnosti z hľadiska marxizmu-leninizmu, špeciálne o rozvoji poľnohospodárstva a o roľníckej otázke, ktorá by názorne ukázala vývoj života na slovenskej dedine v dejinnom priereze od najstarších čias až podnes, pritom by sa zvýraznila dialektická súvislosť jednotlivých javov, ukázala zákonitosť a dejinná nevyhnutnosť vývoja života slovenskej dediny k socializmu a ďalej ku komunizmu, a tým podporila súčasnú hospodársku prestavbu a ideovú premenu našej dediny". Výstava mala splniť aj svoje politické poslanie: "...ukázať radostnú bilanciu všestranného rozvoja a nezvratného pokroku v živote našej dediny a pritom byť názornou školu pre tých, ktorí ešte dostatočne nepochopili význam a dosah premien v našom súčasnom živote" (APÁTHY, HYČKO 1960: 199). Autorom sa tak podarilo naplniť princípy sformulované L. P. Potapovom - "využiť etnografiu ako jednu z dôležitých historických disciplín a dať ju do služieb ľudu pri budovaní komunistickej spoločnosti", pritom "zachytiť predel dvoch historicky zásadne sa odlišujúcich epoch - predrevolučnej a súčasnej socialistickej epochy" (POTAPOV 1952: 341-345).

Ako vo svojom hodnotení tejto expozície v roku 1989 uvádzajú I. Krištek, úloha autorov výstavy bola pomerne fažká, nielen z ideového, ale i výtvarno-priestorového hľadiska (KRIŠTEK 1989: 60-61). Myslím, že obe uvedené stránky výstavy zodpovedali súvejkej úrovni slovenského múzejníctva. Možno sa stotožniť s názorom I. Krišteka, že snaha autorov prezentovať problematiku na všeobecnom historickom pláne ochudobnila expozíciu v etnografickej rovine. Napriek tomu ju v kontexte doby, v ktorej vznikala, považuje za "prínos v aktivizácii slovenského múzejníctva", ktoré sa v tom čase borilo s nedostatom kvalifikovaných odborníkov, metodologickou nejasnosťou a často až vulgarizujúco zjednodušujúcim prístupom či aplikáciou historického materializmu. Materiálnu kultúru predstavovali len výrobné sily, duchovnú kultúru výrobné vzťahy a nadstavba. Industrializácia, ktorá na Slovensku práve prebiehala, najmä jej materiálna stránka, akoby bola cieľom socialistickej prestavby, a nie jej prostriedkom. Fetišizovala sa výroba. Cieľom propagácie sa stali traktory a kombajny, nie človek, ktorý sa aj z tejto expozície akosi vytrácal. Nehľadali sa špecifika etnograficko-sociálneho aspektu, vlastnej tváre odboru; a ak, tak veľmi nesmelo" (KRIŠTEK 1989: 57-63).

Záver

Prvá etapa prestavby dediny na Slovensku skončila koncom päťdesiatych rokov 20. storočia. Ako uvádzala rezolúcia XIII. zjazdu KSČ o poľnohospodárskej politike, bol

výsledok tejto etapy dôkazom trvalej platnosti a životnosti Leninovho družstevného plánu v podmienkach priemyselne vyspej krajiny. "Socialistický sektor v ČSSR i na Slovensku obhospodaroval už 90 percent poľnohospodárskej pôdy. Materiálno-technická základňa socialistickej poľnohospodárskej veľkovýroby bola v hrubých črtách vybudovaná. V podstate sa zmenili podmienky života a práce vidieckeho obyvateľstva. V poľnohospodárstve zvíťazili socialistické výrobné vzťahy". To umožnilo, aby si KSČ na začiatku šesdesiatych rokov mohla stanoviť nové ciele poľnohospodárskej politiky – „vyrovnať úroveň poľnohospodárstva na úroveň priemyslu“ (XIII. zjazd KSČ, 31. 5. – 5. 6. 1966. Vydatelstvo politickej literatúry, Bratislava 1966, s. 475).

Z pohľadu straníckych dokumentov a propagandy išlo o významnú a pozitívnu zmenu v spôsobe života obyvateľov vidieka spojených s poľnohospodárskou prvovýrobou. Bolo by preto potrebné vysvetliť, prečo sa také "úspešné" päťdesiate roky v živote nášho vidieka neobjavili v súvekých etnologických prácach a neboli zhodnotené z pozícií historického materializmu, prečo sa nesplnila vtedy jedna z hlavných úloh našej vednej disciplíny a Národopisného ústavu SAV. Relevantnú odpoveď na túto otázku nedali na stránkach ani zodpovední riešitelia, ani vedenie pracoviska. Vyrovnať sa s ňou bolo fažké aj pre múzejníkov. Môj názor, že slovenský národopis v 50. rokoch minulého storočia nedisponoval ani jednou vedeckou osobnosťou, ktorá by dokázala dobu požadované princípy historického materializmu aplikovať v národopise, mi potvrdil v rozhovore Š. Mruškovič (rozhovor s Š. Mruškovičom som uskutočnil v roku 2008 v rámci projektu VEGA č. 2/0041/08 "Etnológia na Slovensku v druhej polovici 20. storočia. Dejiny vedeckého myslenia"), ktorý už v tom čase pôsobil na FFUK v Bratislave ako vysokoškolský učiteľ národopisu. Potvrdzuje to aj hodnotenie 25 ročníkov časopisu Slovenský národopis od V. Frolca, kde konštatuje, že príspevky slovenských a českých autorov mali vtedy prevažne materiálový charakter a zaoberali sa najmä tradičnými prejavmi ľudovej kultúry. Plne to platí i o jeho hodnotení príspevkov z oblasti "zamestnania obyvateľstva", ktoré sú venované predovšetkým problematike tradičnej agrárnej kultúry. Nedostatok teoretických štúdií vyriešila redakcia tým, že zaraďovala preklady sovietskych autorov k problematike etnografického výskumu kolchozného roľníctva (FROLEC 1978: 3-5). Prvým teoretickým pokusom bola vlastne až štúdia B. Filovej "K niektorým aktuálnym metodologickým otázkam národopisnej vedy" (FILOVÁ 1960). Ale to je už ďalšie decénium vývinu našej vednej disciplíny.

Vysvetlenie a komplexnejší obraz tohto obdobia v živote slovenského vidieka podali až etnologické výskumy v 80. rokoch, a predovšetkým po roku 1990. V kontexte historicko-politickej reality toho desaťročia by sa dalo pochopiť, že reálne poznanie etnológov vtedy nezodpovedalo predstavám politických elít a bolo vlastne v tom čase nepublikovateľné. Každý vedecký pracovník by mal interpretovať predmet svojho záujmu z pozícií hodnotového systému, ktorému verí. Je výsledkom nielen nadobudnutého vzdelenia, získaného vedeckého názoru, ale i poznania, ku ktorému dospel životnou skúsenosťou a z nej vyplývajúcou životnou filozofiou. Sloboda vedeckého bádania a interpretácie získaných poznatkov spočíva práve v tom, že vedec môže bez obmedzení vstúpiť do vedeckého diskurzu z pozícií svojho najlepšieho vnútorného presvedčenia – bez politických, ideologických a iných obmedzení. Päťdesiate roky boli pre vývin vedeckého myslenia v etnológii a muzeológii nešťastné tým, že nedovolili túto slobodu. Ba čo viac, boli horšie, lebo nedovolili vedcovi o sporných témeach ani pomlčať. Požadovala sa jasná odpoveď v intenciach veľmi zvulgarizovaných predstáv vtedajších politických elít o marxistickej metodológii v spoločenských vedách.

Názory našich starších kolegov, citované v tomto príspevku, asi neboli iba výsledkom získaných vedeckých poznatkov, ich analýzy a slobodného vyhodnotenia. Nebezpečenstvo

tohto obdobia vývinu etnológie a muzeológie na Slovensku môže byť preto v tom, že ďalšie generácie čitateľov ich prác, ktorí sa budú zaujímať o túto etapu vývinu slovenského vidieka, budú k nim pristupovať ako k historickému prameňu, ktorému však bude chýbať kritické zhodnotenie.

Publikované príspevky J. Mjartana, Š. Apáthyho, J. Hyčku a ďalších etnológov a muzeológov vznikali v dobe, ktorá im určila svoje limity. Ich potencionálny čitateľ si musí uvedomiť, že kolektivizácia poľnohospodárstva a jej dosah na spôsob života slovenského vidieka, ako predmet vedeckého záujmu, a čitateľ ako vnímajúci subjekt, boli a aj dnes sú súčasťou stále sa meniacej spoločenskej reality. Jej podoby sú pritom oveľa rozmanitejšie a komplikovanejšie ako obraz, ktorý rekonštruujeme podľa dostupných poznatkov. Tie sú neraz poznačené vonkajšími tlakmi zo strany dobových politických a ekonomickej elít.

Platí to aj o mnohých vedeckých prácach, ktoré hodnotili toto zložité obdobie v 90. rokoch minulého storočia (pozri SLAVKOVSKÝ 2003). Myslím, že pri ich čítaní treba dať za pravdu názoru A. Václavů: "Pokud historik podlehne představě, že hospodářské výsledky v zemědělství jsou závislé na nějakém abstraktním vztahu nebo dokonce lásce k půdě, bude se pohybovat v abstraktním světě, ale nepodaří se mu nic vysvětlit, leda opět láskou. Bude hledat vysvětlení pro neúspěchy nebo negativní jevy v zemědělství v něm samotném, v lidech, kteří v něm pracují, ve výrobních formách, ale unikne mu kritika systému, kritika absence tržních vztahů. Z tohoto hlediska stojí za pozornost, že se v pracích o kolektivizaci nesetkáte s pojmem tržní vztahy. Ještě horší ovšem je, jesliže se vztahem k půde nebo s láskou k ní operují legislativci a zákonodárci dnes a očekávají, že privatizace rozvine trh, a nikoliv, že trh dá smysl privatizaci. Na tento omyl po listopadu 1989 stále ještě doplácíme" (VÁCLAVŮ 1990: 81).

Štúdium história vlastnej vednej disciplíny je neodmysliteľným predpokladom formovania teórie a metodológie každého vedného odboru, lebo mu dáva nielen potrebnú historickú kontinuitu, ale má aj praktický význam v rozšírení poznania dejín samotných skúmaných predmetov a javov. Vnímavému a kritickému čitateľovi všetky práce venované kolektivizácii poľnohospodárstva, ak ich dokáže chápať v dobových historických a sociálnych súvislostiach, dávajú možnosť dozvedieť sa niečo o realite, ktorá bola iná ako je tá jeho. Môžu sa pre neho stať novou kultúrnou skúsenosťou.

LITERATÚRA

- ALIJEVOVÁ, D. 1994: "Zbezvýznamňovanie ľudského života ako generačný problém." In: *Sociológia*, 26, č. 3, s. 207-217.
- APÁTHY, Š. – HYČKO, J. 1960: Výstava slovenská dedina kedysi a dnes v SNM. In: *Sborník Slovenského národného múzea XLVI-LIV*, s. 199-203.
- BAUCH, V. 1984: *Dve etapy života slovenskej dediny*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- BENEŠ, B. 2000: "Hodnotové interference človek – společnost - lidová tradice. In: *Tradičná kultúra a generácie*. Ed. H. Hlôšková. Bratislava: Ústav etnológie SAV, s. 78-101.
- BENŽA, M. 1998: *PhDr. Ján Mjartan DrSc. (1902 - 1996). Personálna bibliografia*. Martin: Matica slovenská.
- BUCHTA, S. 1995: "Súčasné premeny slovenského vidieka." In: *Zborník Slovenskej akadémie*

- pôdohospodárskych vied "Neprodukčné funkcie poľnohospodárstva a ich miesto v agrárnej politike". Nitra, s. 34-41.
- DANGLOVÁ, O. 1999: Zmena antropologickej situácie v príomnosti. In: *Tradícia, etika a civilizačné zmeny*. Ed. K. Jakubíková, Bratislava: Katedra etnológie FiF UK, s. 46-51.
- DANGLOVÁ, O. a kol. 2005: *Vidiek v procese transformácie*. Bratislava: Ústav etnológie SAV.
- FILOVÁ, B. 1960: K niektorým aktuálnym metodologickým otázkam národopisnej vedy. In: *Slovenský národopis*, 8, č. 2, s. 177-185.
- FILOVÁ, B. 1978: Miesto pôsobenia tradícii v spôsobe života súčasnej slovenskej vidieckej rodiny. In: *Slovenský národopis*, 26, č. 2, s. 269-277.
- FROLEC, V. 1978: Čtvrtstoletí časopisu Slovenský národopis. In: *Slovenský národopis*, 26, č. 1, s. 3-38.
- HORVÁTHOVÁ, E. 1973: Hlavné smery a činnosť Národopisného ústavu SAV od založenia Slovenskej akadémie vied. In: *Slovenský národopis*, 21, č. 2, s. 169-181.
- KADLEČÍK, D. 2007: Kolektivizácia poľnohospodárstva a jednotné rolnícke družstvo ako sociálny jav na slovenskej dedine v druhej polovici 20. Storočia. In: *Slovenský národopis*, 55, č. 1, s. 33-65.
- KAHOUNOVÁ-DRÁBIKOVÁ, E. 1979: Odraz poľnohospodárskej ekonomiky v zmenách ľudovej kultúry družstevnej dediny. In: *Slovenský národopis*, 27, s. 230-242.
- KAMENEC, I. 1988: Slovenský kultúrny front v revolúcii. In: *Dejiny Slovenska VI*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, s. 197-206.
- KON, S. J. 1976: "Problémy medzigeneračnej transmisie kultúry v období vedeckotechnickej revolúcie." In: *Slovenský národopis*, 24, č. 4, s. 501-513.
- KRIŠTEK, I. 1989: Výstavy a expozície Slovenského národného múzea – Etnografického ústavu v Martine s tematikou socialistickej výstavby poľnohospodárstva na Slovensku. In: *Zborník Slovenského národného múzea LXXXIII, Etnografia 30*, s. 55-73.
- KUŠNER, P. I. 1952: K ethnografickému studiu kolchozného rolnictva. In: *Český lid*, 39, č. 5-6, s. 117-120.
- LAPKA, M.- GOTTLIEB, M. 2000: *Rolník a krajina. Kapitoly ze života soukromých rolníků*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- LE GOFF, J. 2007: *Paměť a dějiny*. Praha: Nakladatelství ARGO.
- LIPTÁK, L. 1999: *Storočie dlhšie ako sto rokov*. VEDA, vydavateľstvo SAV, Bratislava.
- MASLOVOVA, G. S. 1952: Kultúra a život na jednom z kolchozov Podmoskovska. In: *Národopisný sborník Slovenskej akadémie vied a umení*, X, s. 5-23. X, s. 313-339.
- MELICHERČÍK, A. 1950: Československá etnografia a niektoré jej úlohy pri výstavbe socialismu. In: *Národopisný sborník Slovenskej akadémie vied a umení*, IX, s. 25-36.
- MELICHERČÍK, A. 1952: Sovietska etnografia – náš vzor. In: *Národopisný sborník Slovenskej akadémie vied a umení*, X, s. 5-23.
- MICHÁLEK, J. 1975: Ludová kultúra. Predhovor. In: *Slovensko. Lud - II. časť*. Bratislava: Obzor, s. 733-739.
- MICHÁLEK, J. 1989: K premenám hodnotových orientácií slovenských rolníkov v procese kolektivizácie poľnohospodárstva. In: *Zborník Slovenského národného múzea – Etnografia*, LXXXIII- 1989, s. 87-106.
- MJARTAN, J. 1951: Práca sovietskych etnografických múzeí. In: *Národopisný sborník Slovenskej akadémie vied a umení*, X, s. 351 – 360.
- MJARTAN, J. 1952: Niektoré otázky národopisného výskumu družstevnej dediny. In: *Národopisný sborník Slovenskej akadémie vied a umení*, XI, s. 5-17.
- MJARTAN, J. 1953: Prvý výskum ľudovej kultúry na družstevnej dedine. In: *Slovenský národopis*, I, s. 253-261.

- MJARTAN, J. 1955: Jubileum česko-slovenskej spolupráce v národopise. In: *Slovenský národopis*, 3, s. 450-460.
- MJARTAN, J. 2006: Z minulosti Národopisného ústavu SAV (Úvod napísal a do tlače pripravil Peter Slavkovský). In: *Etnologické rozpravy*, č. 2, s. 214-257.
- NOVÁKOVÁ, K. 2007: Kolektivizácia a prvé roky fungovania JRD očami kronikárov. In: *Malé dejiny veľkých udalostí III. Naratívna každodenosť v kontexte sociálno-historickej retrospektívy*. Ed. Z. Profantová, Etnologické štúdie 14. Bratislava: Ústav etnológie SAV, s. 135-148.
- PODOLÁK, J. 1952: Druhá celoštátna konferencia etnografov v Prahe. In: *Národopisný zborník Slovenskej akadémie vied a umení*, XI, s. 365-381.
- PODOLÁK, J. 1955: K doterajším výsledkom národopisného výskumu družstevnej dediny na Slovensku. In: *Slovenský národopis*, 3, s. 268-277.
- PODOLÁK, J. 1956: Desať rokov slovenského národopisu (1945 - 1955). In: *Slovenský národopis*, 4, s. 421-447.
- PODOLÁK, J. 1969: Poľnohospodárstvo a pastierstvo. In: *Horehorne. Kultúra a spôsob života ľudu*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, s. 15-173.
- PODOLÁK, J. 1989: Poľnohospodárstvo na Slovensku ako predmet etnografického výskumu. In: *Zborník Slovenského národného múzea*, 83, *Etnografia* 30, s. 13-54.
- POTAPOV, L. P.: Hlavné otázky etnografickej expozície v sovietskych múzeách. In: *Národopisný sborník Slovenskej akadémie vied a umení*, X, s. 341-350.
- PISCA, L. 1984: Zmeny spôsobu života vidieckej populácie. In: *Sociológia*, 16, s. 176-192.
- PRANDA, A. 1978: Formovanie nového systému hodnotových orientácií na súčasnej slovenskej dedine. In: *Slovenský národopis*, 26, s. 235-249.
- PRANDA, A. 1979: Národopisný výskum kultúry družstevnej dediny (problémy, metódy, ciele). In: *Slovenský národopis*, 27, s. 209-229.
- PRANDA, A. 1981: Zmeny myslenia a postojov človeka na súčasnej slovenskej dedine. In: *Národopisné informácie*, č. 3, s. 39-48.
- PRANDA, A. 1983: Socializácia dediny a zmeny jej myslenia. In: *Socializace vesnice a proměny lidové kultury II*. Ed. V. Frolic. Uherské Hradiště, s. 35-44.
- PRANDA, A. 1985: Tradičné a súčasné aspekty hodnotenia vzťahu človeka k práci na slovenskej dedine. In: *Slovenský národopis*, 33, s. 337-349.
- PRAŽÁK, V. 1947: Úkoly a organisace slovenského národopisu v súčasnosti. In: *Národopisný sborník*, VIII. č. 1, s. 1-21.
- RATICA, D. 1991: "Úvod." In: *Kontinuita a konflikt hodnôt každodennej kultúry*. Bratislava: Ústav etnológie SAV.
- RATICA, D. 1992: "Kulaci" a proces združstevňovania na slovenskej dedine. In: *Zmeny v hodnotových systémoch v kontexte každodennej kultúry*. Ed. D. Ratica, Bratislava: Národopisný ústav SAV, s. 24-31.
- ROŠKO, R. 2000: *Slovensko na konci tisícročia*. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo SAV.
- SLAVKOVSKÝ, P. 1985: Socialistická kolektivizácia poľnohospodárstva a jej odraz v spôsobe života slovenskej dediny. In: *Slovenský národopis*, 33, s. 323-336.
- SLAVKOVSKÝ, P. 1986: Socialistické združstevňovanie poľnohospodárstva a jeho vplyv na formovanie vidieckej rodiny. In: *Slovenský národopis*, 34, s. 543-552.
- SLAVKOVSKÝ, P. 1988: *Roľník a jeho práca*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV.
- SLAVKOVSKÝ, P. 1989/a: Vzťah roľníka – pôda ako problém kultúrnej tradície. In: *Zborník Slovenského národného múzea LXXXIII, Etnografia* 30, s. 75-86.
- SLAVKOVSKÝ, P. 1989/b: Roľnícka rodina na Slovensku ako sociálna skupina. In: *Vlastivedný časopis XXXVIII*, s. 76-80.

- SLAVKOVSKÝ, P. 1993: História jedného družstva. In: *Slovenský národopis*, 41, č. 1, s. 69-79.
- SLAVKOVSKÝ, P. 2002/a: *Agrárna kultúra Slovenska. Premeny v čase*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV.
- SLAVKOVSKÝ, P. 2002/b: "Spoločensko-politicke zmeny na Slovensku po roku 1989 a ich dopad na ľudí v družstevnej poľnohospodárskej prvovýrobe." In: *Tradícia a spoločensko-politicke zmeny na Slovensku po 2. svetovej vojne*. Bratislava: STIMUL, s.77-88.
- SLAVKOVSKÝ, P. 2003: Súkromní rolníci v globalizovanom svete. In: *Slovenský národopis*, 51, č. 1, s. 86-101.
- SLAVKOVSKÝ, P. 2005: Životné stratégie ľudí spätých s poľnohospodárskou prvovýrobou na Slovensku v 20. a 21. storočí. In: *Slovenský národopis*, 53, č. 2, s. 119-133.
- SLAVKOVSKÝ, P. 2006b: Vedecké syntézy druhej polovice 20. storočia – výzvy i limity (Etnografický atlas Slovenska, Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska, Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry). In: *Etnologické rozpravy*, č. 1, s. 16 – 29.
- SLAVKOVSKÝ, P. 2008: Sociálne a kultúrne súvislosti života generácií vidieckych spoločenstiev na Slovensku v 20. storočí [16] – In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine CII – Etnografia* 49, s. 9 – 19.
- SLOVENSKO. Ľud – II. časť*. 1975: Ed. B. Filová. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor.
- ŠTEFÁNEK, A. 1944: *Základy sociografie Slovenska*. Bratislava: SAVU.
- ŠVECOVÁ, S. 1997: Rodina a dedina. In: *Tradícia roľníckej rodiny*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, s. 50-60.
- ŠVECOVÁ, S. 1990: Tri razy o tradícii. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica, 1/ 1990. *Studia Ethnographica* VI., s. 9-18.
- URBANCOVÁ, V. 1992: O význame osobnosti pre disciplínu. In: *Národopisné informácie*, č. 1, s. 63-67.
- VÁCLAVŮ, A. 1999: *Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu*. Praha: Vysoká škola ekonomická. Studie z hospodářských dějin.
- VOROBJEV, N. I. 1952: K otázce o ethnografickém studiu kolchozního rolnictva. In: *Český lid*, 39, č. 5-6, s. 120-122.

Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu VEGA č. 2/0041/08 "Etnológia na Slovensku v druhej polovici 20. storočia. Dejiny vedeckého myslenia".

COLLECTIVIZATION OF AGRICULTURE IN SLOVAKIA AS A SUBJECT OF ETHNOLOGICAL AND MUSEOLOGICAL RESEARCH IN THE 1950's (Historical-cultural context)

Summary

The first half of the 20th century brought to an end the development of traditional agrarian culture as well as its corresponding social environment – the peasant family and the local community.

Political changes that had taken place after 1948 have generated important discontinuity in the development of agriculture as well as in the way of life of the rural population. The collectivization

of agriculture, as enforced by the then political elites, was understood to be a political and economical problem; little attention was paid to social, cultural, and psychological questions that would have the greatest influence on the thoughts and actions of village people.

Contemporary social sciences, and in particular ethnology and museology, could not have possibly overlooked such important changes in the way of life of the Slovak rural population. The problem, however, that both disciplines had been facing at that time was that they had not been involved primarily with that which is considered the substance of social science, that is, the search for new knowledge about the society in all of its aspects, but that they were also under an ideological influence from the then political elites. This is especially valid for the first stage of collectivization that is the subject of this study.

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka:
Gabriela Kiliánová, CSc.

Výkonné redaktorky:
Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská
Tatiana Bužeková, Michaela Ferencová

Redakčná rada: Marta Botíková, Dušan Deák, Lubica Droppová, Bernard Garaj, Martin Kanovský, Eva Krekovičová, Jan Krist (ČR), Peter Salner, Zdeněk Uherek, (ČR), Miroslav Válka, (ČR), Iveta Zuskinová

Redakčný okruh: Regina Bendix (Georg-August-University, Göttingen, Germany), Michal Buchowski (Adam Mickiewicz University in Poznaň, Poland), Ullrich Kockel (University of Ulster, United Kingdom), Vladimir Penchev (Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria), Dragana Radojičić (Serbian Academy of Sciences and Arts, Serbia), Klaus Roth (Ludwig-Maximilians-University of Munich, Germany), Ingrid Slavec Gradišnik (Scientific Research Centre SASA, Slovenia), Davide Torsello (University of Bergamo, Italy), Elena S. Uzeneva (Russian Academy of Sciences, Russia), Helena Wulff (Stockholm University, Sweden)

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:
Slovak Academic Press, spol. s r.o. P.O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava
e-mail: sap@sappress.sk

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences
Vol. 57, 2009, Number 4

Editors: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská,
Michaela Ferencová, Tatiana Bužeková

Address of editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P.O. Box 57, Nám. slobody 6,
810 05 Bratislava, Slovakia and SLOVART G.T.G. Ltd., Krupinská 4,
P.O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences
Année 57, 2009, No 4

Rédacteurs: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská,
Michaela Ferencová, Tatiana Bužeková

Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang 57, 2009, Nr. 4

Redakteure: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská,
Michaela Ferencová, Tatiana Bužeková

Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

ISSN 1335-1303

EV 3355/09

MIČ 49 616